

Բ Ա Ն Ա Ս Է Ր

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ
1902

Տարեկան՝ 15 ֆր. = 6 ռբլ.
= 3 դոլար :

ԱՊՐԻԼ
ԹԻԻ 4

Մ Ե Ր Ը Ն Ո Ւ Թ Ի Ե Ն Ն Ե Ր Ը

Դ

Ս. Էջմիածնի տաճարին արեւելեան կողմը Գէորգ Դ կաթողիկոսը շինել տուած է «Թանգարան» անունով նոր յաւելուած մը , որ կը ծառայէ Թանկագին հնու-թիւններ եւ եկեղեցական սպասներ պահելու :

Այս Թանգարանին մէջ պահուած առարկաներն են մեծ մասամբ նախկին հայրապետներու վերաբերեալ եկեղեցական զգեստներ , սաղա-

ւարտներ , գաւաղաններ , պատուանշաններ ու զանազան ընծաներ , եւ ասոնց կից՝ հին գրամներ , այլ եւ այլ սրբերու մասնատիւեր , խաչեր , սկահակներ , Հեթումի որդի Լեւոն թագաւորին համար գրուած Աւետարանի մը երկու թերթիկները միայն , եւ նոյն իսկ — մի՛ զարմանաք — «Նոյայ տապանին մէկ կտորը , քարացած» , եթէ սակայն հասարակ քարի մը կտորը չէ այդ :

Այսօր ընթերցողներուս կը ներկայացնեմ յիշածներուս մէջէն ամենէն հետաքրքրականները , տալով նաեւ անոնց պատկերները :

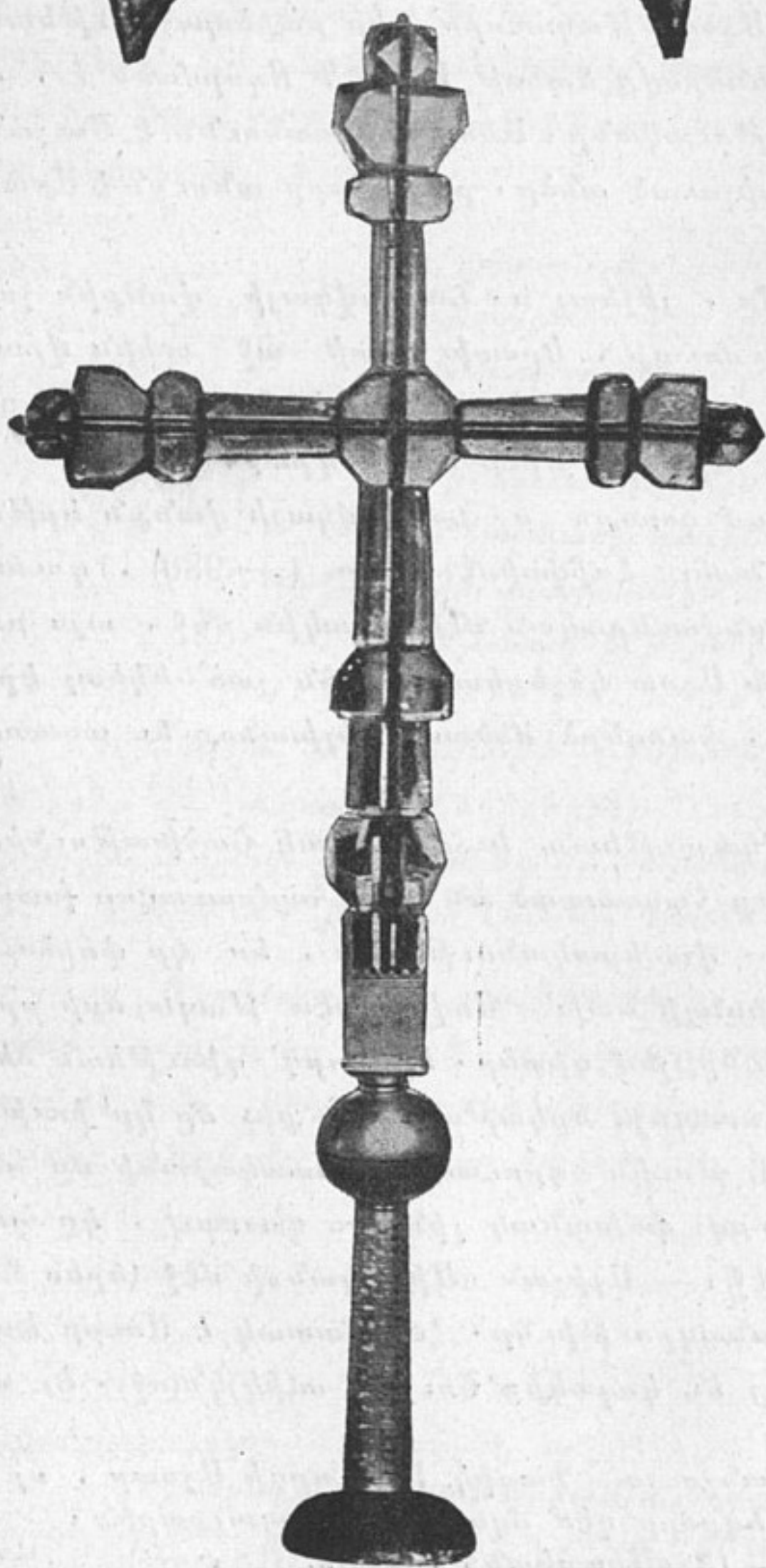
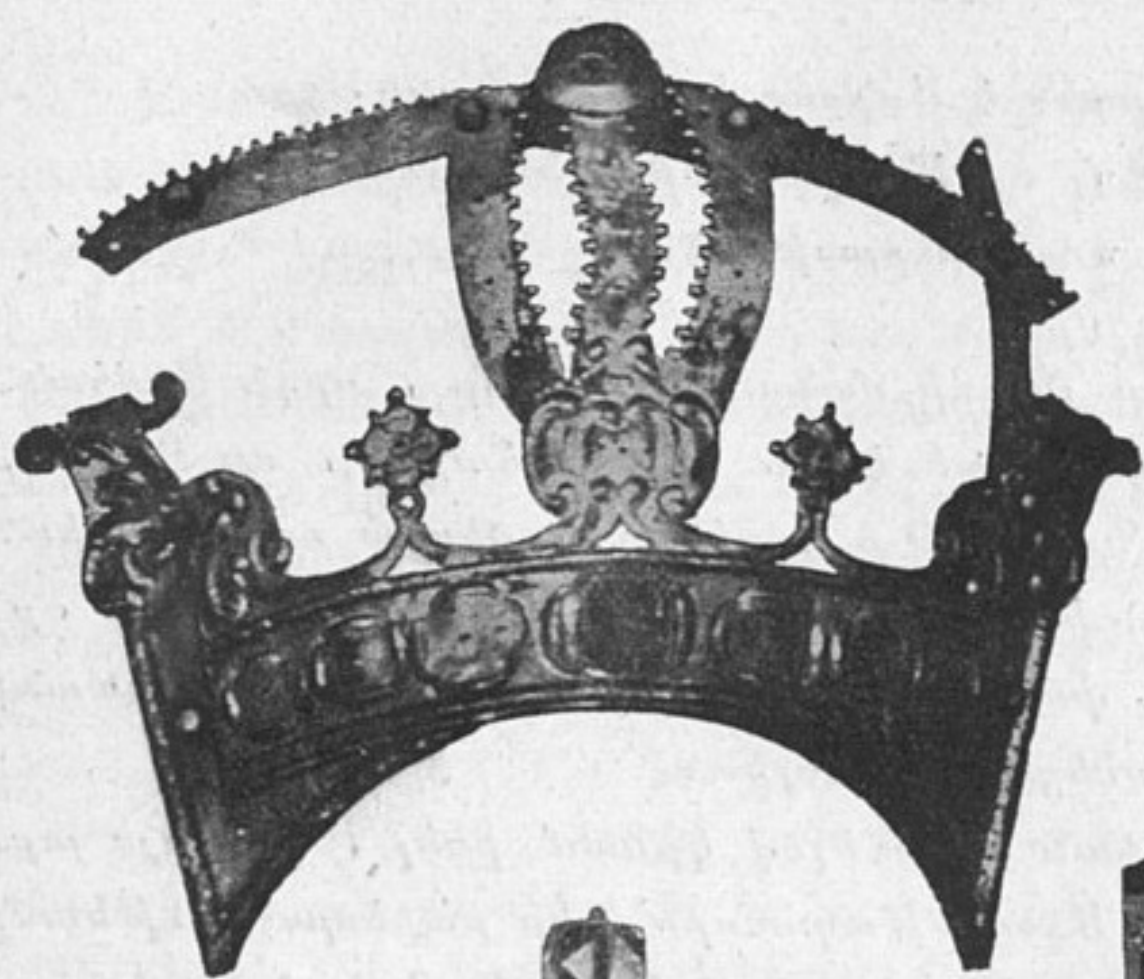
Դիմացի պատկերին մէջ առաջինը կը ներկայացնէ՝ սաղաւարտի կամ թագի մը մէկ մասը , երկրորդը՝ խաչ մը , երրորդը՝ վերոյիշեալ Աւետարանին երկու թերթիկները , իսկ չորրորդը՝ ոսկեղէն սկահակ մը :

ա . Սաղաւարտը «Հայ թագաւորի մը թագն է» կըսեն միաբանները , բայց չեն գիտեր թէ ուսկից տարուած է հոն : Հիմակուան վիճակը ցոյց կուտայ որ սաղաւարտի՝ թերեւս նոյն իսկ թագի՝ մը վրայէն պուկուած հանուած է այն : Դժբաղդարար մերկացուցած են վրայի պատուական քարերէն , որոնցմէ մէկ հատը միայն կը տեսնուի այսօր , ճիշտ կեդրոնը . իսկ միւսներուն ագուցուած տեղերը յայտնի կերեւան : Ճաւալի է որ ոչ յիշատակարան ունի եւ ոչ ո եւ է տառի մը հետքը կը կրէ վրան , որպէսզի իմանայինք արժէքը :

բ . Խաչը՝ արծաթեայ բունի մը վրայ հաստատուած եւ երկաթեայ սեռով մը ամրացուած 18 բլւրեղեայ կտորներէ կը բաղկանայ , — 10 կտորն երկայնութեան վրայ եւ 8 կտորն երկու թևերու վրայ , ինչպէս կը տեսնուի մեր պատկերին մէջ ալ : Այս խաչը տարուած է Էջմիածին՝ Հին-Ջուղայի մերձակայ Մաղարթայ ս . Ստեփանոս Նախավկայի վանքէն : Յովհ. եպ. Շահխաթունեան իր ճանապարհորդութեան միջոցին հոն տեսած է զայն (1) : Ինչ որ կարեւոր է սակայն՝ բունին վրայի յիշատակարանն է , նոր երկաթադիր տառերով գրուած , այսպէս . «ՅՇՏԿ Է ՍԲ ԽԶՍ ՅՈՎԱՆԷՍ ԹԳՐՆ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ԿՂԿՑ ՇՈՒՇՆ ՏԿՆ ԵՒ ՈՐԴ ԱՐՇՈՏ ԹԳՐՆ ԲԶՈՒՄ ԶՕՐԾԳ ԵԿԻ ՍԲ ՈՒԽԴՍ ԵԴՈՒ ՇԱՄԲԱ ՁՂՑՆԵՐՆ ԵՐԱՍԽԻ ՆԱԻՆ ԱՏՊՏՈՒ ՀՈՂՆ ՍԲ ՆԱԽՎԿՆ ՅՇՏԿ ՄԵԶ ԵՒ ԾՆՂՑ ՄԵՐՈՑ ԹՎՆ ՆԺԵ» . այսինքն — «Յիշատակ է սուրբ խաչս Յովանէս թագաւորին Հայոց եւ կողակցին Շուշան տիկնոջ եւ որդւոյն Արշոտ թագաւորին : Բազում զօրօք եկի սուրբ ուխտս , եղու Շամբայ ջաղացնէր ըն , Երասխի նաւն (եւ) Աստապատու հողն՝ սուրբ Նախավկային , «յիշատակ մեզ եւ ծնողաց մերոց . թվին ՆԺԵ» = 966 : Ըսել է թէ պատկառելի հնութեան մը հետ է մեր գործը :

Յովհաննէս թագաւորի որդի Աշոտ թագաւոր՝ բոլորովին նորութիւն է ինձ համար . որովհետեւ յայտնի է թէ՝

(1) Տե՛ս «Ստորագր. Կաթողիկէ Էջմիածնի» , հտ. Բ , երես 307 :

Աշոտ Ա՝ որդին է Սմբատ Խոստովանողի .

Աշոտ Բ՝ » Սմբատ Ա-ի .

Աշոտ Գ՝ » Աբասի (1) :

Ասոնցմէ դուրս իրօք կը յիշուի մանուկ Աշոտ մը , որդի Յովհաննէսի , բայց ո՛չ ինքը թագաւորած է եւ ոչ իր հայրը , որ Բագրատունեաց վերջին թագաւոր Գագիկ Բ-ի որդին է եւ մեռած օտարութեան մէջ , ի Կ . Պօլիս , 1080 թուին , այն տարին երբ իր անշափահաս որդին (Աշոտ) առանց հասնելու փափագներուն սպաննուեցաւ Հայաստանի մէջ եւ յետոյ մարմինը տարուեցաւ Կ . Պօլիս :

Արդ՝ ժամանակագրութեան հետեւելով կրնամ ըսել , թէ այս արձանագրութեան մէջ յիշուած Աշոտ թագաւորն՝ իր բարեպաշտութեամբ եւ բազմաթիւ հիմնարկութիւններովը ծանօթ Աշոտ Գ Ողորմածն է , որ իշխած է 961-էն մինչեւ 977 թուականը : Ասոր մօրը անունն է Շուշան , ճիշտ արձանագրութեան մէջ յիշուած անձը . բայց հօրը անունն է Աբաս , եւ ո՛չ Յովհաննէս :

Շամբ , որ եւ Դարաշամբ , յիշեալ ս . Նախավկայի վանքին շատ մօտիկ գիւղ մ'է , դէպի արեւմուտք , Երասխ գետի աջ ափին վրայ , իսկ Աստապատ՝ Շամբ գիւղէն դէպի հիւսիսային-արեւմուտք վեց մղոնի չափ հեռի գիւղաքաղաք մ'է , Երասխի միւս ափին վրայ :

Աշոտ թագաւորի «բազում զօրօք» ս . Նախավկայի վանքն երթալուն յիշատակութիւնը կընէ նաեւ Հռիփսիմէ Կոյսը (+ 980) , դուստր նոյն Աշոտ թագաւորի , իր անվաւերական մէկ կտակին մէջ , այս բառերով . «Հայրն իմ թագաւորն Աշոտ կոչեցեալն Շահն շահ՝ եկեալ էր ի «սուրբ ուխտս Նախավկային , հանդերձ մեծամեծ իշխանօք եւ ազատագունդ զօրօք . . . » :

Բայց՝ հակառակ այս վկայութեան եւ հակառակ Շահխաթունեանի (2) եւ Ալիշանի (3) , որոնք հաստատած են այս համբաւաւոր խաչին եւ վրայի արձանագրութեան վաւերականութիւնը , ես կը փորձուիմ կասկածոտ աչքով նայիլ . վասնզի նախ՝ Յովհաննէս թագաւորի որդի Աշոտ թագաւորի մը գոյութիւնը չեմ գիտեր . երկրորդ՝ գրութեան ձեւը — նոր՝ կարելի է ըսել իսկ նորագոյն երկաթագիր — քիչ մը կը խախտէ հաւատքս , եւ երրորդ՝ 966 թուին գրուած յիշատակարանի մը մէջ «զօրօք» ուղղագրութիւնը (օ-ով) փոխանակ լինելու զաւրաւ , կը հաստատեն զիս կասկածներուս մէջ : — Ալիշան «Սիսական»ի մէջ (երես 518) այսպէս կը դնէ յիշեալ արձանագրութիւնը . «Յիշատակ է Սուրբ Խաչս «Յովանէս թագաւորին Հայոց եւ կողակից Շուշան տ(իկ)կն(ոջ) . եւ որ-

(1) Հաշուի չառնուիր անշուշտ Գագիկ Ա-ի որդի Աշոտը , որ չէ թագաւորած , հակառակ իր եղբօրը դէմ մղած բռնն պայքարին :

(2) Անդ , երես 308 : — (3) «Սիսական» , երես 518 :

«դի Սչոտ թագաւորս բաղում զաւրաւք եկի ի սուրբ ուխտս • ետու Շամ-
«բա ջաղացներն , Երասխի նաւն եւ Սասապատու հողն սուրբ նախա-
«ւկային • յիշատակ մեզ եւ ծնաւդաց • Թ՛Ֆն. ՆԺԵ. » : Չեմ գիտեր թէ Սլի-
շանին ո՞վ հաղորդած է այս սխալաշատ օրինակութիւնը , բայց գիտելի
է որ ամենամեծ սխալը կը կայանայ հոն ուր «զաւրաւք» եւ նոյն իսկ
«ծնաւդաց» կը գրէ : Շահխաթունեան ունի՝ «ղօրօք» եւ «ծնողաց» : Թե-
րեւս Սլիշան սրբագրել ուղած լինի Շահխաթունեանի «ղօրօք» ձեւը ,
նոյն դարուն անկարելի նկատելով օ-ի գործածութիւնը :

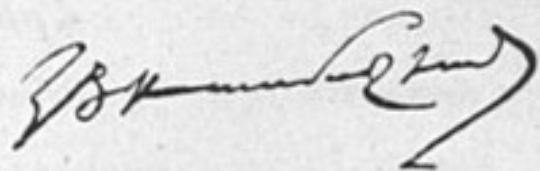
գ . Աւետարանի թերթիկներն ազնիւ մագաղաթէ են եւ , ինչպէս
յօդուածիս սկիզբը դրուած պատկերն աւելի որոշ ցոյց կուտայ , կը ներ-
կայացնեն ա) պատկեր մը եւ բ) ձօն մը : Պատկերին երկու կողմի դրու-
թիւնն է՝ «Լեւոն որդի — Հեթում թագաւորի» , ամբողջ ոսկեղօծ • ուս-
տի հաւանական է որ պատկերն ալ Լեւոնինը եղած լինի : Իսկ ձօնն է ,
նոյնպէս ոսկեղօծ ,

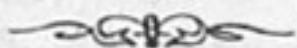
«Տն կոստանդեա կաթողիկոսի •
Ջաւետարանս այս (ը)ղձալի :
Շնորհաւ սանու իւր Լեւոնի :
Որդոյ Հեթում թագաւորի :
Առ ի նշան արքա(յ)ութեան դատել
Ըստ հաւատոյ դաւանութեան :
Որ յուղղափառացն եղեալ սահման
Ի յիշատակ իւր յաւիտեան : » (1)

Այս երկու թերթիկներն էջմիածին փոխադրուած են Նոր-Նախի-
ջեւանի ս . Լուսաւորիչ եկեղեցիէն , ուր ամբողջ ձեռագիրը տեսած է
Սարգիս արքեպ . Ջալալեանց իր ճանապարհորդութեան միջոցին (2) :

Ձօնին մէջ յիշուած Լեւոնը՝ Լեւոն Գ է :

դ . Սկահակը «Ներսէս Շնորհաւու թասն է» կըսեն , որ հասարակ
սրճի դաւաթի կը նմանի այն տարբերութեամբ որ փոխանակ յախճա-
պակիէ եւն . լինելու՝ ոսկի մետաղէ է : Արձանադրութիւն չունի : Կե-
դրոնը շէնքի մը պատկերը կայ :

(1) Գարեգին վ . Յովսէփեան այս մասին գրած է «Լուսնայ»ի ներկայ
տարւայ առաջին համարում , բայց երրորդ տողի վրայէն ցաթքած է :

(2) Տե՛ս «Ճանապարհորդութիւն» , հտ . Բ , երես 457 :